

Л. С. Kim,

НУ «Львівська політехніка», м. Львів

ІНТИМНЕ СПІЛКУВАННЯ В АСПЕКТІ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена дослідженню інтимного спілкування у художньому дискурсі з допомогою методів конверсаційного аналізу та дискурс аналізу. Встановлено базові категорії інтимного спілкування, визначено широкий діапазон зовнішніх факторів, що визначають функціонування інтимного спілкування. Відібрано найхарактерніші приклади для встановлення стратегій, тактик інтимного спілкування та релевантних для мовленнєвих жанрів інтимного спілкування компонентів комунікативних ситуацій. Проведений аналіз інтимного спілкування дозволив побудувати фрейм цього виду спілкування.

Ключові слова: спілкування, дискурс аналіз, конверсаційний аналіз, комунікативна ситуація, фрейм, художній дискурс.

Статья посвящена исследованию интимного общения в художественном дискурсе с помощью методов конверсационного анализа и дискурсивного анализа. Установлены базовые категории интимного общения, определен широкий диапазон внешних факторов определяющих функционирование интимного общения. Отобраны наиболее характерные примеры для установления стратегий, тактик и релевантных для речевых жанров компонентов коммуникативных ситуаций. Проведенный анализ интимного общения позволил построить фрейм этого вида общения.

Ключевые слова: общение, дискурс анализ, конверсационный анализ, коммуникативная ситуация, фрейм, художественный дискурс.

The article is devoted to the research of intimate interaction in the imaginative writing with the help of methods of conversational analysis and discourse analysis. The application of the methods enabled the establishment of the basic categories of intimate interaction, as well as identification of a wide range of external factors that determine the functioning of intimate interaction. The most typical examples have been selected for setting strategies, tactics in intimate interaction and relevant for speech genres of intimate interaction components of communicative situations. As a result of the analysis of intimate interaction the frame of this type of communication has been constructed.

Key words: interaction, discourse analysis, conversational analysis, communicative situation, frame, fictional discourse.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки лінгвісти досліджують, окрім звичних для лінгвістики ХХ ст. виявів (модусів) мови – Мову й Мовлення, також третій вияв (модус) – Комунікацію. Тобто, проводяться дослідження виявів і організації мови в її динамічному аспекті, у конкретному мовленнєвому спілкуванні [2, с. 5].

Людське спілкування як особливий тип діяльності торкається всіх складових комунікації і виступає складним процесом взаємодії людей у просторовому і часовому вимірі [3]. **Спілкування** визначають як «акти взаємодії особистостей, або комунікативні акти, які покривають інтеракції і транзакції одночасно, маючи своєю основою повідомлення, а результатом дискурс [3, с. 33–35]. Існує кілька типологій спілкування за різними критеріями. За критерієм формальності / неформальності виділяють *інтимне спілкування (ІС)*, яке протиставляється діловому і споріднене з довірливим, дружнім. «Інтимне мовлення проникнуте глибоким довір'ям до адресата, до його співчуття – до чуйності і доброзичливості його взаєморозуміння. У цій атмосфері глибокого довір'я адресант розкриває свої внутрішні глибини [1, с. 203].

Взявши за основу класифікації типів спілкування запропоновану Ф. С. Бацевичем [3], інтимне спілкування, як і будь-яке інше спілкування, визначаємо за такими критеріями: за формою реалізації засобів мовного коду; за залученням мови; за метою спілкування; за мірою офіційності; за кількістю співрозмовників; за соціальними чинниками; за формою спілкування; за свободою вибору партнера; за скерованістю стосовно адресанта, адресата і об'єкта комунікації; за тривалістю, за тональністю.

Отже, інтимне спілкування класифікуємо як *усне або письмове* (лист, записка, sms) *вербальне або невербальне* (жести, міміка, мовчання); *розважальне* (проведення часу у спілкуванні) *або релігійне* (розмова з Богом); *неофіційне спілкування* (відбувається в неформальних комунікативних ситуаціях, без необхідності обов'язкового підтримання статусних норм комунікації, з невимущеністю розмови; це спілкування друзів, приятелів, закоханих тощо); *внутрішнє* (комунікант спілкується сам із собою), *міжособистісне* (спілкуються двоє), а також *комунікація в межах малої мовної групи* (інтимно-сімейне); *особистісно-зорієнтоване* (скероване на встановлення особистісних стосунків, передусім духовних, товариських); *змішане* (з елементами закритого (спілкування, за якого зміст розмови перебуває на задньому плані, а на передньому – сам процес спілкування) і відкритого (порушуються будь-які теми, висловлюється власна точка зору) типів спілкування) (розмова друзів, закоханих); *ініціативне* (співбесідники мають змогу обирати партнерів по комунікації, уникати спілкування з неприємними людьми) або *вимушене* спілкування (сповідь); *активна гетерокомунікація* (мовець і адресат є одночасно суб'єктом щодо себе і суб'єктом щодо іншого та об'єктом щодо себе та об'єктом щодо іншого; це звичайна діалогова система), *аутокомунікація або інтрасуб'єктивна квазікомунікація* (суб'єкт одночасно є адресантом і адресатом (внутрішній діалог), тобто є об'єктом щодо себе безпосередньо) та *псевдоспілкування* ('розмови' з тваринами, рослинами, неживими об'єктами тощо); *постійне* (переважає в сім'ях) або *довготривале* (з друзями тощо). Невербальне і письмове інтимне спілкування не розглядалося у нашій роботі. Проаналізовано також випадки інтрасуб'єктивного інтимного спілкування та псевдоспілкування.

Лінгвістично інтимне спілкування недостатньо досліджено, тому розвідки присвячені цьому виду спілкування є особливо актуальними. Інтимне спілкування ми досліджували не у спонтанному мовленні, а у художньому дискурсі, який, на думку І. А. Бехти, є мовою усієї художньої літератури, яка в процесі мовленнєвої реалізації постає у вигляді текстів художніх творів [5, с. 253]. З позицій сучасних підходів, дискурс – це складне комунікативне явище, яке включає, окрім тексту, ще й позамовні фактори (знання про світ, думки, установки, цілі адресата), які необхідні для розуміння тексту.

Заслуга розгляду одиниць мовленнєвої діяльності вищих рівнів, ніж мовленнєвий акт, належить в лінгвістиці *дискурс і конверсаційному аналізу*.

Розроблення аналітичної процедури дослідження дискурсу та опис його інтеракціональних аспектів належить представникам конверсаційного аналізу (КА). Процедури, що застосовують в конверсаційному аналізі, базуються на двох основних методах. По-перше, досліджується інформаційний слід дискурсу у будь-якій формі його представлення, з метою віднайдення структур, які повторюються і опису їх системних якостей. Дослідники пробують виділити певні типи

організації дискурсу і вирахувати його системні особливості, показуючи орієнтацію комунікантів на використання цих особливостей. По-друге, за допомогою конwersаційного аналізу намагаються визначити наскільки можна застосовувати отримані результати дослідження певних дискурсів для вирішення завдань лінгвістичного опису дискурсів інших типів організації. В дослідженні питань враховуються взаємодії і послідовності реплік, в яких знаходяться питання. Адже, як вважається в *конwersаційному аналізі*, «і попередня репліка, і та, що іде після питання, є важливими для інтерпретації функції конкретного питання [13, с.53]».

Дискурс аналіз спрямований на розширення застосування методики використання аналітичних категорій дескриптивної лінгвістики на одиниці більші за висловлення. Це відбувається шляхом: 1. виділення базових категорій або одиниць дискурсу для подальшого аналізу; 2. визначення і врахування якнайширшого діапазону зовнішніх факторів, що визначають функціонування дискурсу; 3. формулювання правил функціонування окремих типів (жанрів) дискурсу; 4. використання статистично достовірного підбору окремих текстів, в якості найхарактерніших прикладів певного типу дискурсу, з метою його всебічного опису і 5. опори на інтуїцію дослідника, особливо у питаннях визначення цільової оформленості дискурсу і його приналежності до певного типу [6, с.104].

Отже, аналіз інтимного спілкування проведено таким чином: 1) виділено базові категорії інтимного спілкування (мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт); 2) визначено широкий діапазон зовнішніх факторів, що визначають функціонування ІС (шляхом аналізу фрагментів текстів (971 фрагмент художнього дискурсу). Художні твори, що використано для аналізу інтимного спілкування, характеризуються сфокусованістю на інтимних взаєминах (С. Моем «Тягар пристрастей людських», Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів», М. Девідсон «Проведи свій найкращий бій»). А також проаналізовано твори, що належать до літературних жанрів «жіноча література» та «романтичні романи». Центральні теми романтичних романів – це залицяння та романтичні стосунки, що розвиваються на фоні певної таємниці (романтично-таємничі романи (Ш. Бронте «Джейн Ейр»), історичних подій (романтично-історичні (Е. Таунсенд «В коханні і на війні»), сучасних звичаїв (сучасні романтичні романи (С. Непіер «Ціна пристрасті»), Л. Філдінг «Дитина нареченої»). Дещо іншими є теми романів жанру «жіноча література» (chick lit) [12]: взаємини головної героїні з її друзями, сім'єю, поєднання кар'єри та материнства у сучасному світі, проблеми соціального та подружнього статусу (Г. Філдінг «Бюджет Джонс: межа розуму», К. Бушнел «Помадні джунгли»).

На основі проведеного аналізу фрагментів художніх текстів і визначення номінаторів МЖ ІС та комунікативних ситуацій 3) сформульовано правила функціонування МЖ ІС. Компонентами дискурсу у художньому творі є конкретні висловлення діалогічної чи монологічної форми з наявними в них численними кореляціями історичного, соціологічного, психологічного чи культурологічного змісту, які в структурі тексту реалізують часовий аспект, інтеракції між партнерами, відповідно до типу дискурсу, а також простір, в якому він відбувається, значення, які він експлікує, використовує, репродукує або перетворює [7, с. 39].

Письмові форми мовлення, очевидно, відрізняється від реального мовленнєвого спілкування, особливо що стосується намірів і цілей комунікантів, механізмів розгортання таких фрагментів дискурсу, реалізації в них принципів і норм мовленнєвої комунікації. В описі усних мовленнєвих актів в авторському художньому мовленні первинний тип мовленнєвого акту втрачається, трансформувавшись у констатив [8; 9]. Проте ці розбіжності не є принциповими і не можуть бути причиною невикористання письмових джерел (*кодифікованого усного розмовного мовлення персонажів*) для прагмалінгвістичного аналізу, оскільки в них використано усі конститuentи комунікативно-інтенційного плану дискурсу: цілеспрямованість мовленнєвої дії, учасники дії (комуніканти), повідомлення, загальні конwersаційні принципи [11, с. 31]. Перевагою використання художнього діалогу для прагматичного аналізу є й те, що «діалоги у художній літературі вже сегментовані за всіма правилами, що роблять їх придатними для інтенціонального і мовленнєвоактового аналізу. Іntenції мовця часто експліцитно виражені в авторських ремарках, попередніх сценах або зрозумілі завдяки концентрованим типовим ситуаціям [4, с. 40]».

4. Відібрано найхарактерніші приклади для встановлення стратегій, тактик ІС та релевантних для МЖ ІС компонентів комунікативної ситуації.

Елементи *конwersаційного аналізу* використано для дослідження комунікативних ситуацій інтимного спілкування у конкретному мовному матеріалі. Для опису прикладів актуалізації питань вторинної функції у мовленнєвих жанрах інтимного спілкування застосовуємо таку схему аналізу інтимного спілкування, що розгортається в конкретних обставинах, що мають назву *комунікативної або мовленнєвої ситуації*: ХТО – КОМУ – ЩО – ПРО ЩО – ДЛЯ ЧОГО – ДЕ – КОЛИ [10, с. 19–20].

ХТО – КОМУ – це учасники комунікативного акту, комуніканти, спілкувальники. Хто – той, хто говорить (пише), – в науковій літературі має різні термінологічні найменування «адресант», «відправник», «емісор», «надавач». КОМУ – той, до кого говорять (пишуть), – теж має низку назв співвідносних з назвами ХТО: «адресат», «отримувач», «реципієнт», «сприймач». ЩО – це те, що сказано (написано), тобто повідомлення, текст, який може мати обсяг від одного звука (літери) до цілої доповіді чи роману-епопеї. ПРО ЩО – це змістова сторона тексту. ЧОМУ – це спричиненість мовлення, його каузальна обумовленість, мотивація. ДЛЯ ЧОГО – це цільова обумовленість мовлення. Залежно від того, яку мету ставить перед собою адресант, він організовує своє мовлення, добирає відповідні виражальні засоби, способи побудови тексту, дотримується певної стратегії і тактики в комунікативній поведінці. Учасники комунікативного акту поводяться по-різному залежно від характеру комунікативної ситуації та її складових. З цією метою обирають різні стратегії і тактики говоріння (писання), використовують різні мовні і позамовні засоби вираження тощо.

Встановлено, що релевантними для МЖ ІС є такі компоненти комунікативної ситуації: комуніканти (хто?), атмосфера / обставини спілкування (де?), тема (про що?), тональність (як?), мотиви й іntenції (чому?). Ці компоненти є змінними і варіюють від жанру до жанру в ІС.

Аналіз комунікативних ситуацій ІС та словникових дефініцій номінаторів МЖ ІС дозволив встановити перформативну формулу кожного жанру та смислове наповнення статичних фреймів МЖ ІС.

Отже, інтимне спілкування в художньому дискурсі є *усним або письмовим, постійним або довготривалим, вербальним, розважальним, неофіційним, псевдоспілкуванням або міжособистісним, інтимно-сім'ейним, інтимно-дружнім та інтимно-романтичним, особистісно-зорієнтованим, змішаним, ініціативним, гетерокомунікативним або інтрасуб'єктивним*. Проведений аналіз інтимного спілкування дозволяє представити інформацію про нього у вигляді суперфрейму, який складається з фрейму *говорити* та субфреймів. А саме: субфреймів, що номінує рід мовленнєвої дії: *говорити про особисте, говорити про «наболіле», говорити «я кохаю тебе», говорити про взаємини, говорити про симпатію;*

– субфреймів, що називають конкретніше мовленнєву дію:

обговорювати особисте,
розповідати відверто і довірливо про особисті почуття і переживання,
признаватися (у коханні),
з'ясувати,
виражати симпатію;
– субфреймів, що називають мовленнєві жанри:
інтимна бесіда,
повір'яння,
зізнання,
з'ясування стосунків,
флірт.

Кінцеві термінали суперфрейму представлені окремими лексико-семантичними варіантами інфінітивів, що номінують конкретні мовленнєві жанри:

*to have intimate conversation/private talk, speak of what is in one's heart;
to confide/talk confidentially, bear one's soul, to have a heart-to-heart talk, say out openly;
discuss/talk about relationships;
confess love, propose;
express admiration, compliment, attract, offer help, invite.*

Перспективи дослідження мовленнєвих жанрів інтимного спілкування вбачаємо в аналізі проявів інтимного спілкування у спонтанному мовленні, що б дало можливість доповнити динамічні та статичні фрейми цих жанрів.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – С. 250–324.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики: [монографія] / Флорій Бацевич. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 281 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – Київ : «Академія», 2004. – 344 с.
4. Безуглая Л. Р. Историческая динамика речевого акта квеститива в немецком и английском языках: дисс... канд. филол. наук: 10.02.04 / Л. Р. Безуглая. – Х., 1998. – 215 л.
5. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 303 с.
6. Зернецкий П. В. Речевое общение на английском языке (коммуникативно-функциональный анализ дискурса) / П. В. Зернецкий. – К. : Лыбидь, 1992. – 144 с.
7. Корольов І. Р. Комунікативна ситуація «виправдання»: прагматичний та лінгвокультурний виміри : [монографія] / І. Р. Корольов; відп. ред. І. О. Голубовська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 223 с.
8. Мезенин С. М. Коммуникативный акт в художественной прозе / С. М. Мезенин // Коммуникативные аспекты значения: [сб. науч. тр.]. – Волгоград : ВГПИ им. А. С. Серафимовича, 1990. – С. 98–106.
9. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения: автореф. дисс... док. филол. наук: 10.02.04, 10.02.19 / О. Г. Почепцов. – Киев, – 1989. – 47 с.
10. Радевич-Винницький Я. К. Етикет і культура спілкування / Я. К. Радевич-Винницький. – Львів : «СПОЛОМ», 2001. – 223 с.
11. Шевченко І. С. Историческая динамика прагматических свойств английского ВП (16 – 20 вв): дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / Ирина Семеновна Шевченко. – К., 1999. – 373 с.
12. Chick Lit: The New Woman's Fiction/ [eds. S.Feriss, M. Young]. – NY, Abingdon : Routledge, 2006. – 288 p.
13. Keisanen T. Patterns of stance taking: negative yes-no interrogatives and tag questions in American English Conversation: [academic dissertation] / T. Keisanen. – Oulu : Oulu Univ. Press, 2006. – 210 p.